

Н. М. Самолук, аспірант,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто тенденції та досліджено основні проблеми диференціації трудових доходів найманих працівників України. Для усунення низки недоліків, притаманних нинішньому механізму розподілу доходів, запропоновано модель визначення частки «праці» у доданій вартості.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Диференціація трудових доходів, заробітна плата, продуктивність праці, додана вартість, фактори виробництва.

Ключовою проблемою політики доходів залишається досягнення прийнятної для суспільства економічно обґрунтованої структури і рівнів доходів від трудової діяльності, передусім заробітної плати. Адже низький рівень трудових доходів і їх надмірна диференціація неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком якої стає низька трудова активність та неповне використання трудового потенціалу.

Недосконалість чинного в Україні механізму регулювання трудових доходів є очевидною. По-перше, спостерігається тенденція подальшого надмірного розшарування індивідуальних доходів: за високого рівня бідності і зубожіння щорічно зростає чисельність українських мільйонерів і мільярдерів, доходи яких мають сумнівне походження. По-друге, значна частина доходів (щонайменше половина) приховується, панує так звана «конвертна» оплата праці, що звужує базу оподаткування та відрахувань у спеціальні державні фонди [2].

Зазначені тенденції та проблеми досліджувалися в наукових працях вітчизняних учених: А. Амоші, Ю. Архангельського, О. Грішнєвої, М. Долішного, А. Колота, Г. Кулікова, Е. Лібанової, П. Пушкарєнко та ін. Під впливом науковців здійснено низку важливих кроків у напрямі державного регулювання і детінізації зарплати та інших трудових доходів: істотне зменшення податкового тиску на заробітну плату; запровадження персоналізованого обліку зарплати та відповідного нарахування пенсій; удосконалення та пропаганда соціального і пенсійного страхування тощо.

Однак, попри зусилля науковців і органів державної влади зазначені вище негативні тенденції зберігаються. Зокрема, за розрахунками П. Пушкарєнко, децильний коефіцієнт диференціації доходів

населення у Китаї становить 7, у країнах ЄС — (5...7), а в Україні — 30, тоді як порогом соціальної стабільності суспільства є показник 10 [4]. Інші дані про ступінь диференціації населення в Україні за обліком витрат наводить Ю. Архангельський: децильний коефіцієнт 2000 р. становив 9,9, 2001 р. — 9,8, 2002 р. — 9,2, 2003 р. — 9,3 [1]. Відповідно ж до статистичних даних, квінтільний коефіцієнт грошових витрат населення у 2000 р. становив 2,8, у 2003 р. — 2,7, у 2004 р. — також 2,7 (рис. 1) [6].

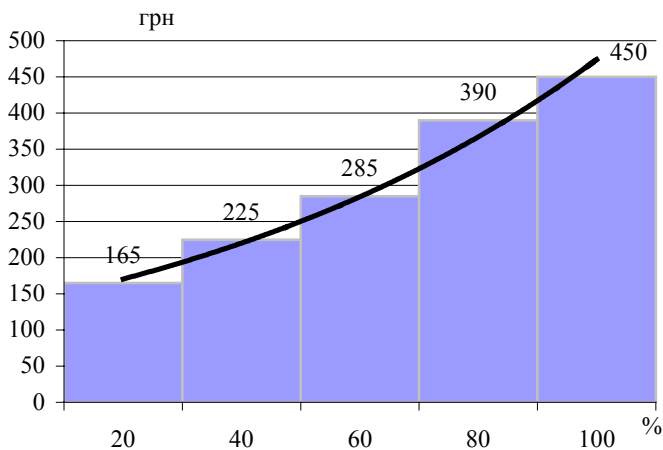

Рис. 1. Квінтільний розподіл населення за витратами у 2004 р.

Проте дані показники можна вважати заниженими, позаяк заможні родини уникають оприлюднення власних доходів і витрат. І якщо врахувати те, що в Україні у 2007 р. встановлено законодавчо мінімальну заробітну плату 400 грн, а місячні оклади депутатів та інших високопосадовців перевищують 10 тис. грн, то децильний коефіцієнт диференціації становить щонайменше — 25 (10 тис. грн / 400 грн).

Кореспонденти газети «Дзеркало тижня» провели опитування з метою дослідження динаміки задоволення потреб громадян України за рахунок наявних у них доходів. Зацікавлювала саме структура потреб, оскільки грошей бракує завжди: комусь на їжу, комусь на купівлю ще одного телеканалу [3]. Отримані результати дослідження свідчать про те, що 1998 року частка людей, яким бракувало грошей на їжу, становила більше половини опитаних, однак з часом вона почала скорочуватися 2005 року і дорівнювала 15 %. Цей факт можна пояснити лише ефективним функціонуванням тіньової економіки, зокрема тінізацією заробітної плати.

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН
ЗА РАХУНОК НАЯВНИХ У НИХ ДОХОДІВ**

Наявні доходи	% опитаних	
	1998 р.	2005 р.
Бракує навіть на продукти харчування	51,8	15,3
Вистачає на продукти харчування, але купівля одягу та взуття не завжди можлива за браком коштів	40,3	50,2
Вистачає на продукти харчування, на одяг, дещо заощаджується, але цього не вистачає для купівлі товарів довготривалого використання (наприклад, холодильника)	5,9	27,9
Вистачає на купівлю деяких товарів довготривалого користування (наприклад, холодильника), але не на все, чого забажається	1,9	5,7
Вистачає на купівлю всього, чого забажається	0,1	0,2
Разом	100	100

Загалом, у масштабах держави механізм розподілу доходів складається з двох блоків: перший блок — це функціональний розподіл доходів, тобто ВДВ розподіляється між власниками факторів виробництва відповідно до функції, яку виконує той чи інший чинник; другий блок — це соціальний перерозподіл, зумовлений державним втручанням у процес ринкового, соціально-індиферентного розподілу доходів і здійснюється за допомогою податкового і трансфертного механізмів.

Тож насамперед проаналізуємо валову додану вартість (ВДВ), яка розподіляється між основними факторами виробництва — «працею» та «капіталом».

ВДВ, створена за всіма видами економічної діяльності, у 2004 р. порівняно з 2001 р. зросла на 70 %. При цьому найшвидші темпи зростання ВДВ спостерігалися в обробній промисловості та будівництві, а також у сфері послуг — зокрема в охороні здоров'я, освіті й торгівлі, а найнижчі — в сільському та лісовому господарствах і в мисливстві. Водночас, темпи зростання заробітної плати як частки ВДВ за видами економічної діяльності не збігалися із темпами зростання ВДВ, а саме — випереджали їх. Крім того, темпи зростання доданої вартості та заробітної плати за окремими видами економічної діяльності нерівномірні. Зокрема, у транспорті і зв'язку в умовах зростання доданої вартості в 2001—2004 рр. на 70 % заробітна плата зросла на 81 %, а в сільському господарстві, навпаки — додана вартість зросла на 27 %, а заробітна плата — на 17 %.

Про суттєві недоліки в державній та регіональній політиці трудових доходів свідчить також аналіз диференціації заробітної

плати за видами економічної діяльності. Зокрема, 2004 року середньомісячна заробітна плата працівників за видами економічної діяльності різнилася більше, ніж у 4 рази. При цьому найнижча заробітна плата була меншою за середню в економіці у 1,9 разу, а найвища — більшою у 2,1 разу, що свідчить про суттєві розбіжності у можливостях відтворення робочої сили.

Проте для об'єктивнішої оцінки сучасного стану і тенденцій в оплаті праці прослідкуємо за динамікою заробітної плати у зіставленні з продуктивністю праці.

У 2001—2003 рр. загалом в економіці темпи зростання заробітної плати на 1,8 % випереджали темпи зростання продуктивності праці. Однак спостерігається значна диференціація та розбіжності даних показників за видами економічної діяльності. Зокрема у будівництві темпи зростання заробітної плати відстають од темпів зростання продуктивності праці на 21 %, у промисловості — на 7 %, у торгівлі — на 11 %, а в сільському господарстві, навпаки — темпи зростання заробітної плати випереджають темпи зростання продуктивності праці на 0,4 %. При цьому найшвидшими темпами зростає продуктивність праці у будівництві, промисловості, охороні здоров'я та освіті, а найменшими — у сільському господарстві. Водночас заробітна плата найшвидше зростає в будівництві, охороні здоров'я та освіті, а найповільніше — у торгівлі та сільському господарстві (рис. 2).

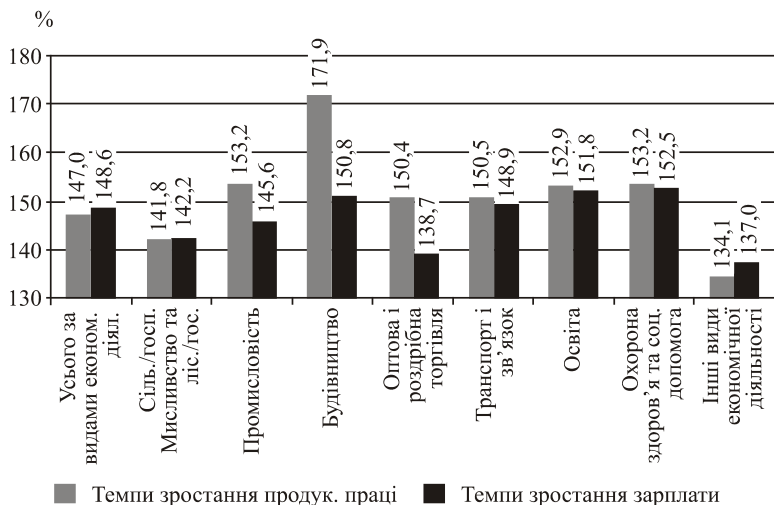

Рис. 2. Темпи зростання продуктивності праці та заробітної плати у 2003 р. порівняно з 2001 р.

Про низьку вартість робочої сили в Україні свідчить і значно нижча питома вага фонду оплати праці у ВДВ порівняно з даним показником у країнах ЄС, де він становить 60—65 % [5]. Та слід зазначити, що в Україні частка заробітної плати у валовій доданій вартості в 2004 р. порівняно з 2001 р. зросла на 1,5 %, при цьому впавши на 1,5 % порівняно з 2003 р. Загалом же, майже за всіма видами економічної діяльності можна спостерігати подібну тенденцію — винятком лише є сільське, лісове господарство та мисливство, де питома вага фонду заробітної плати скоротилася на 1,5 % (табл. 3).

Таблиця 3

**ЧАСТКА ФОНДУ ОПЛАТИ ПРАЦІ У ВДВ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ [6]**

	Рік			
	2001	2002	2003	2004
Усього, в т. ч. за видами економ. діяльності, %:	47,9	51,3	50,9	49,4
— сільське господарство, мисливство та лісове господарство	19,8	17,4	16,8	18,3
— добувна промисловість	59,8	63,4	64,2	63,1
— обробна промисловість	57,3	58,1	61,2	56,0
— виробництво та розподіл електро- енергії, газу і води	37,3	46,0	49,5	49,8
— будівництво	58,2	63,3	65,1	57,1
— оптова і роздрібна торгівля; торгів- ля транспортними засобами; послуги з ремонту	39,9	43,2	32,2	38,1
— транспорт і зв'язок	42,0	51,1	47,7	44,5
— освіта	71,9	73,9	79,3	75,2
— охорона здоров'я та соціальна до- помога	71,2	73,0	77,6	71,0
— інші види економічної діяльності	57,1	57,0	52,0	53,1

Якщо в розподілі доданої вартості на фактори виробництва дотримуватися пропорцій, що склалися на загальнонаціонально-му рівні, то можна побачити цікаву картину — за частки фонду

оплати праці 50,9 % простежується суттєвий розрив між фактичною та розрахунковою заробітною платою. При цьому в окремих видах економічної діяльності розрахункова заробітна плата вища за фактичну в 4 рази (рис. 3).

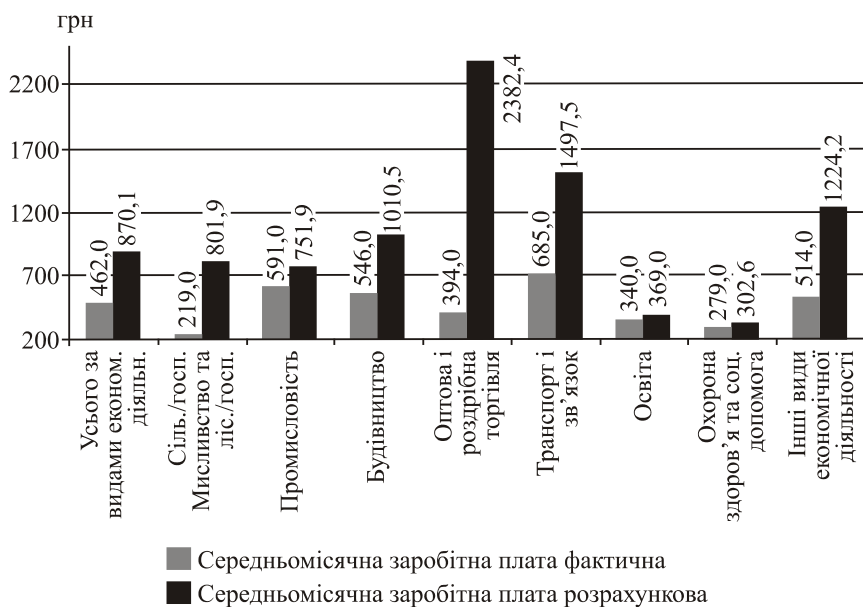

Рис. 3. Середньомісячна фактична та розрахункова заробітна плата у 2003 р.

Проте для задоволення потреби різних учасників виробництва та забезпечення стабільного розвитку економіки додана вартість повинна бути не просто розподілена, а розподілена раціонально. Адже пропорції даного поділу безпосередньо впливають і на рівень життя населення, і на темпи економічного розвитку країни. Тому ВДВ за видами економічної діяльності розподілятиметься по-різному. І частка «капіталу» буде вищою у галузях з більшою фондоозброєністю, а особливо там, де рівень зношеності основних засобів буде вищим, і навпаки.

Отже, неефективні розподільчі процеси валової доданої вартості на «працю» і «капітал», що призводять до поглиблення майнового розшарування і поляризації доходів населення, яскраво свідчать про те, що в Україні відбувалося становлення моделі олігархічного капіталізму, де одним із шляхів накопичення капі-

талу є значне відчуження частки новоствореного продукту в найманих працівників [5]. І одним із шляхів подолання даних негативних тенденцій у політиці трудових доходів найманих працівників є зміна пропорцій розподілу доданої вартості на макроекономічному рівні та поширення даних пропорцій на додану вартість створену на підприємствах України.

У цьому разі, для визначення частки витрат підприємства на утримання персоналу, тобто фонду індивідуального споживання найманих працівників (ФС), можна використати таку модель [2]:

$$\text{ФС} = \beta (\text{ДВ}) \geq Z_{\min} L (1 + \alpha_{(e)} / 100),$$

де ДВ — додана вартість; $Z_{\min}$ — законодавчо визначена мінімальна зарплата, вартість відтворення робочої сили; $\alpha_{(e)}$ — відрахування у спеціальні державні фонди (або соціальні податки), % до зарплати; L — приведена (за відпрацьованим часом) чисельність найманих працівників; β — частка ФС у ДВ, визначена за формулою:

$$\beta = (\text{ДВ} - F - r K / 100) / \text{ДВ} \geq \beta_{\min}.$$

Об'єктами державного регулювання в наведеній моделі є податки (F) і певною мірою норма процента (r) з виробничого капіталу (K), яка може визначатися за ринковими (фактичними) цінами на капітал. Але з метою реалізації державної політики щодо галузевих пропорцій розвитку економіки державні органи можуть коригувати норми відсотка, збільшуючи або зменшуючи їх відносно тих, які складаються на ринку капіталів.

Реалізація цієї моделі сприятиме усуненню низки недоліків, притаманних нинішньому механізму розподілу і перерозподілу доходів. По-перше, попри ринкову сутність моделі підвищується рівень державної керованості розподілу і використання доходів, зокрема пропорцій між фондами споживання і нагромадження, оскільки розподіл доданої вартості на підприємствах буде адекватним макроекономічному розподілу валового внутрішнього продукту (сумі доданих вартостей). По-друге, з'являється можливість активізації інвестування та інноваційної діяльності на основі нормування обов'язкової капіталізації частини доходів ($r K$). По-третє, перерозподіл доходів на користь найманих працівників зменшить чисельність бідного населення, потреби держави в коштах для соціального захисту бідних і, відтак, податковий тиск на суб'єктів господарювання.

Література

1. *Архангельський Ю., Мотиченко Ю.* Дієві чинники зменшення бідності в Україні // Україна: аспекти праці. — № 1 — 2005. — С. 35—40.
2. *Гуменюк В. В., Самолук Н. М.,* Державне регулювання і детінізація доходів найманих працівників і підприємців // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие: Сб. науч. тр.; В 3 т. — Т. 1 / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти; Редкол.: Амоша А. И. (отв. ред.) и др. — Донецк, 2006. — 386 с.
3. *Кириченко І.* Дзеркало тижня. — 2005 р. — № 31 (559).
4. *Пушкаренко П., Логвиненко М.* Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки // Економіка України. — № 10. — 2004. — С. 43—49.
5. *Осовий Г.,* Питання реформи оплати праці в Україні в контексті реалізації Плану дій щодо євро інтеграції // Україна: аспекти праці. — № 3. — 2005. — С. 3—11.
6. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України — К., 2005.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2007

УДК 331.5;339.922

В. В. Сандугей, аспірантка,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

АНОТАЦІЯ. Однією з особливостей розвитку економіки України на сучасному етапі є її інтеграція у світове господарство. У статті аналізується вплив інтеграційних процесів на стан українського ринку праці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Ринок праці, світова економіка, інтеграція, глобалізація, міжнародна міграція.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку світового господарства стало стрімке поширення інтеграційних процесів, які вийшли за межі суто економічної взаємодії і охопили галузь соціальних, трудових та культурних відносин між країнами. Однією із характерних ознак сучасного світового господарства є зростання інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнарод-